

ΔΟΓΜΑ ΚΑΙ ΗΘΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΝ *

Υ Π Ο

Ἱερομονάχου ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΓΙΕΒΤΙΤΣ

«Ἐπόμενοι τοῖς Ἁγίοις Πατράσιν, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν Ἰῶν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσκομεν, τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν Θεότητι καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι, Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς τὸν αὐτὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν Θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, κατὰ πάντα ὅμοιον ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας· πρὸ αἰώνων μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν Θεότητα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τὸν αὐτὸν δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστόν, Ἰῶν, Κύριον, Μονογενῆ, ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαίρετως ἀχωρίστως γνωριζόμενον, οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἔνωσιν, σφριζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ιδιότητος ἐκατέρας φύσεως καὶ εἰς ἕν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης, οὐκ εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον ἢ διαιρούμενον, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Ἰῶν Μονογενῆ, Θεὸν Λόγον, Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καθάπερ ἄνωθεν οἱ Προφῆται περὶ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐξεπαίδευσε καὶ τὸ τῶν Πατέρων ἡμῖν παραδέδωκε Σύμβολον»¹.

1. Ἐπόμενοι, λοιπόν, τοῖς Ἁγίοις Πατράσιν ὁμολογοῦμεν, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ πίστις καὶ τὸ δόγμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας χθὲς καὶ σήμερον καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, τοῦτο «τῶν Ἀποστόλων τὸ κήρυγμα καὶ τῶν Πατέρων τὰ δόγματα»—ὁ Κύριος καὶ Θεὸς καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Θεάνθρωπος.

Μερικοὶ ὀρθόδοξοι θεολόγοι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἀσχολούμενοι μὲ τὴν θεολογίαν τῆς Δύσεως, καὶ ἐνῶ ἐπικρίνουν ὀρθῶς τὰ σφάλματά της, χαρακτηρί-

* Εἰσήγησις γενομένη εἰς τὴν συνάντησιν ὀρθοδόξων θεολόγων ἐν Κοζάνῃ (24-27 Αὐγούστου 1967), ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης κ. Διονυσίου.

1. Ὅρος πίστεως τῆς Χαλκηδόνος, παρὰ Καρμίρη, Δ(ογματικά) Σ(υμβολικά) Μ(νημεῖα), τ. I, 175.

ζουν ὁμως αὐτὴν γενικῶς, εἴτε αὕτη εἶναι ἡ θεολογία τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν εἴτε τῶν Προτεσταντῶν, ὡς «Χριστολογία», ἢ «Χριστομονισμόν», ἢ «γενικευμένην χριστολογία», καὶ ἀποδίδουν τὰ περισσότερα σφάλματα τῆς δυτικῆς θεολογίας εἰς αὐτό. Νομίζομεν ὁμως ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα. Διότι, πρὸ παντός, ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογία εἶναι κατ' ἐξοχὴν Χ ρ ι σ τ ο λ ο γ ί α, κατ' ἐξοχὴν Χριστολογικὴ καὶ Χριστοκεντρικὴ. Εἰς τὴν θεολογίαν τῆς Δύσεως γενικῶς, καὶ εἰς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν καὶ εἰς τὴν προτεσταντικὴν, δὲν πρόκειται κυρίως περὶ Χριστολογίας ἢ περὶ Χριστοκεντρισμοῦ, καὶ ἐπομένως διὰ τὰ σφάλματα τῆς δυτικῆς θεολογίας δὲν πταίει ἡ Χριστολογία, ἀλλὰ πρόκειται περὶ διαστρεβλώσεως τῆς ἀληθινῆς Χριστολογίας.

Ἡ Ὁρθοδοξία, ἐπαναλαμβάνομεν, εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν Χριστολογία. Ὅλη ἡ πίστις καὶ ἡ ζωὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅλον τὸ δόγμα καὶ τὸ ἥθος τῆς, εἶναι μία Χριστολογία. «Τὸ τῆς πίστεως δόγμα ἔχει θεμέλιον καὶ ἀρχὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν», λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος². Ὁ Χριστὸς ὡς Θεάνθρωπος εἶναι καὶ *modus credendi* καὶ *modus vivendi*, καὶ *modus cognoscendi* καὶ *modus faciendi* τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογία κατ' οὐσίαν εἶναι μία ὀρθὴ Χριστολογία, οὔτε νεστοριανισμὸς, οὔτε μονοφυσιτισμὸς, ἀλλὰ ἡ ἐν ὀρθῇ δοξολογίᾳ βίωσις καὶ κοινωνία τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ ὡς Ἐνυποστάτου Θεάνθρωπου. Ὁ Θεάνθρωπος Χριστὸς εἶναι ἡ οὐσία καὶ ἡ ὑπόστασις τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας, ἡ μόνη ἀξιολογία καὶ κριτηριολογία τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως λέγει ὁ π. Ἰουστίνος Πόποβιτς³. Ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος, κατὰ τοὺς Ἀγίους Ἀποστόλους καὶ τοὺς Θεοφόρους Πατέρας, ἔχει ὡς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ μέσον καὶ τὸ τέλος τῆς Θεολογίας του «τὴν ἐκφαντορικὴν θεολογίαν τῆς Αὐτοαληθείας—Χριστοῦ», ὁ ὅποιος «θεὸς ὢν προαιώνιος, δι' ἡμᾶς καὶ θεολόγος ἐγεγόνει», καὶ «αὐτόχρομα ὢν Ἀληθεια, διὰ φιλάνθρωπιαν κῆρυξ ἡμῖν ἀναπέφηνε τῆς ἀληθείας», καὶ «διὰ τοῦτο εἰς τὸν κόσμον ἦλθεν, ἵνα μάρτυρήσει τῇ ἀληθείᾳ», ὅπως λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς⁴. Ἡ, ὅπως γράφει ὁ Ἅγ. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας: «Καλεῖται (ἐν τῇ Γραφῇ ὁ Χριστὸς) καὶ Ἀπόστολος καὶ Ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν, ὡς ἱερουργῶν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὴν πρὸς ἡμῶν Αὐτῷ τε καὶ δι' Αὐτοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσκομιζομένην τῆς πίστεως ὁμολογίαν, καὶ μὴ καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα»⁵.

Ἡ ὀρθὴ Χριστολογία, καὶ συγκεκριμένως ἡ παράδοξος ἐκείνη θεανθρωπίνη (ἄσορροπία) τοῦ χριστολογικοῦ ἔρου τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς

2. PG 30, 368.

3. *Filosofske urvine*, σ. 51-71, München 1957.

4. Λόγιο ἀποδεικτικὸν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Λόγος πρῶτος (εὐχή), ἐκδ. Π. Χρήστου (Θεσσαλονίκη 1962), τ. Α', σ. 26.

5. Ἐπιστολὴ Γ' πρὸς Νεστόριον, παρὰ Καρμίρη, ἐν ΔΣΜ I, 444.

Χαλκηδόνος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκπηγάξει ὅλη ἡ Ὁρθοδοξία καὶ πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ, ἔχει παραμορφωθῆ καὶ εἰς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν καὶ εἰς τὴν προτεσταντικὴν θεολογίαν. Τὸ Χριστολογικὸν δόγμα, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ καὶ τὴν Τριαδολογίαν καὶ τὴν Σωτηριολογίαν καὶ τὴν Ἐκκλησιολογίαν καὶ τὴν Ἀνθρωπολογίαν καὶ τὰ λοιπὰ δόγματα, εἶναι ἤδη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας «λίθος προσκόμματος καὶ πέτρα σκανδάλου» διὰ τὴν δυτικὴν θεολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν σκέψιν, ἐνῶ διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν ἦτο καὶ εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε «Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία» εἰς σωτηρίαν καὶ θέωσιν ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. Δὲν θὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς τὴν λεπτομερῆ ἐρμηνείαν τοῦ ὅρου τῆς Χαλκηδόνος. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θέλομεν νὰ ὑπογραμμίσωμεν εἶναι ἡ ὁ λ ὁ τ η ς καὶ ἀκεραιότης τοῦ συμβόλου τούτου τῆς Χαλκηδόνος, δηλαδὴ ἡ ὁλότης καὶ ἀκεραιότης (integritet) τῆς Χ ρ ι σ τ ο λ ο γ ί α ς τῆς Ὁρθοδοξίας.

2. Ἐπόμενοι πάντοτε ὡς ὀρθόδοξοι τοῖς Ἁγίοις Πατράσι, καὶ ἰδίως τοῖς Πατράσι τῆς Νικαίας καὶ Χαλκηδόνος, ἐννοοῦμεν πάντοτε τὴν Χριστολογία ἀρρηκτικῶς συνδεδεμένην μετὰ τῆς Τριαδολογίας, ἀχώριστον ἀπ' αὐτῆς, ἀδιανόητον ἄνευ αὐτῆς. Διότι ὁ Χριστός, εἷς ὢν τῆς Ἁγίας Τριάδος, τῆς Ὁμοουσίου καὶ Ἀδιαιρέτου, δὲν χωρίζεται ποτὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Παναγίου Πνεύματος, καὶ πιστεύεται καὶ γνωρίζεται καὶ προσκυνεῖται μόνον ὡς Μονογενῆς Υἱὸς ὁ ἐν κόλποις τοῦ Πατρὸς, καὶ γνωρίζεται πάλιν μόνον διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διότι «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ»⁶. Ἐπομένως, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν, καθὼς γράφει ὁ Συμεὼν Ν. Θεολόγος, ὅτι ἐκεῖ ἔνθα ὁ Χριστός «ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὀνομάζεται, ὅλον ἐκεῖσε εἶναι τὸν Πατέρα μετὰ τοῦ Πνεύματος καὶ ὅλον ἐκεῖσε εἶναι τὸν Υἱὸν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐν ὧς ὅλος ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀνυμνεῖται καὶ ὅλον ἐκεῖσε εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἐνθα ὅλος ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ συνομολογεῖται καὶ συνδοξάζεται»⁷. Διότι «ἀδύνατον μὴ συμπαρεῖναι ἀλλήλαις τὰς Τρεῖς Ὑποστάσεις», κατὰ τὸν Δαμασκηνόν⁸. «Ὅπου γὰρ ἂν μία τῆς Τριάδος Ὑπόστασις παρῆ, πᾶσα πάρεστιν ἡ Τριάς»⁹. Ὁ Χριστός, λοιπόν, εἶναι ἀχώριστος τῆς Ἁγίας Τριάδος, καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομά Του ὡς Χ ρ ι σ τ ο ῦ, κατὰ τὴν Γραφήν καὶ τοὺς Πατέρας, δηλοῖ τὸν τριαδικὸν χαρακτῆρα τῆς Χριστολογίας: «Ἐχρισεν Αὐτὸν (τὸν Χριστὸν) ὁ Θεὸς (Πατὴρ) Πνεύματι Ἁγίῳ»¹⁰.

6. 1 Κορ. 12,3.

7. Θεολογικὸς Γ', ἐκδ. J. Darrouzès, «Sources Chrétiennes», Νο 122, σ.156.

8. Ἐκδόσις ὀρθ. πίστεως, Δ', 9. PG 94, 1124.

9. I. Χρυσόστομος, PG 60, 519.

10. Πράξ. 10,38. Πρβλ. Μ. Βασιλείου: «Ἡ γὰρ τοῦ Χριστοῦ, προσηγορία τοῦ παντός ἐστὶν ὀμολογία· δηλοῖ γὰρ τὸν τε χρισαντα Θεὸν καὶ τὴν χρισθέντα Υἱὸν καὶ τὸ χρίσμα τὸ Πνεῦμα, ὡς παρὰ Πέτρου ἐν ταῖς Πράξεσι μεμαθήκαμεν Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρετ ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ Ἁγίῳ» (Περὶ Ἁγ. Πνεύματος 12,28. PG 32, 116).

Ἡ Χριστολογία διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Πατερικὴν Θεολογίαν εἶναι ἐπίσης ἀχωρίστως συνδεδεμένη μὲ τὴν Πνευματολογίαν, τὴν Σωτηριολογίαν, τὴν Ἐκκλησιολογίαν καὶ Ἀνθρωπολογίαν, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Εἶναι τὸ παμπεριεκτικὸν κέντρον τῆς Θεολογίας καθόλου. Διότι τὸ «Μυστήριον τῆς Θεολογίας» εἶναι ἀκριβῶς τὸ «Μυστήριον τοῦ Χριστοῦ», ἥτοι τὸ «μέγα τῆς εὐσεβείας Μυστήριον» τοῦ Ἀποστόλου Παύλου¹¹, δηλαδὴ «αὐτὸς ἡμῶν ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, ὃς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ καὶ ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι», ὅπως ἐρμηνεύει ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας¹². «Ἔστι τοίνυν τὸ κ ε φ α λ α ι ο ν τ ῆ ς τ ῶ ν χ ρ ι σ τ ι α ν ῶ ν εὐσεβείας, λέγει ὁ Γρηγόριος Νύσσης, τὸ πιστεῦειν τὸν Μονογενῆ Θεόν, ὃς ἐστὶν Ἀλήθεια, καὶ φῶς ἀληθινόν, καὶ δύναμις Θεοῦ, καὶ ζωὴ ἀληθῶς πάντα εἶναι ἀ λέγεται, τὰ τε ἄλλα καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ταῦτα, Θεὸν καὶ ἀλήθειαν»¹³.

3. Ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ ὄχι Θεὸς τῶν φιλοσόφων ἢ τῶν θρησκειῶν, ἀπεκαλύφθη εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς σαρκώσεώς Του, καὶ ὁ σαρκωθείς Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἱστορικὸς Θεάνθρωπος Ἰησοῦς, εἶναι ἀκριβῶς ἡ οὐσία τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ Θεανδρικότης, ἡ Θεανθρωπότης Αὐτοῦ εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἢ Ἀποκάλυψις ἐν τῇ πληρότητί της. Ἄνευ τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ ὡς Δευτέρου Προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος δὲν θὰ ἤξεύραμεν τὸ μυστήριον αὐτῆς τῆς Τριάδος, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἅγιος Παλαμᾶς: «Εἰ μὴ ἐσαρκώθη ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, οὐκ ἂν ἐδείκνυτο Πατὴρ ἀληθῶς ὁ Πατήρ· οὐκ ἂν ἀληθῶς Υἱὸς ὁ Υἱός· οὐκ ἂν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, προῖδν καὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς· οὐκ ἂν ὁ Θεὸς ἐν οὐσίᾳ καὶ ὑποστάσειν, ἀλλ' ἐνέργειά τις μόνον ἐνθεωρουμένη τοῖς κτίσμασι»¹⁴. Διὰ τοῦτο, λοιπόν, ὅλη ἡ Ἀποκάλυψις εἶναι Χριστολογικὴ καὶ Χριστοκεντρικὴ, ἀλλ' ὁ «Χριστοκεντρισμὸς» οὗτος εἶναι Τριαδολογικὸς, σημαίνει δηλαδὴ ἀκριβῶς τὸν Τριαδοκεντρισμόν, ἄλλως δὲν θὰ ἔχωμεν τὴν ὀρθὴν, τὴν ὀρθόδοξον Χριστολογίαν.

Ὁ Μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ εἷς τῆς Τριάδος, εἶναι κατὰ τὸν προαναφερθέντα ὅρον τῆς Χαλκηδόνος, ὁ μ ο ο ὄ σ ι ο ς τ ῶ Πατρὶ καὶ τῶ Πνεύματι κατὰ τὴν Θεότητα, καὶ ἐνῶ ὡς Θεὸς καὶ Δημιουργὸς εἶναι ἕτεροοῦσιος ἢ ἄλλοτριουοῦσιος τοῖς κτίσμασι, ὅπως λέγουν οἱ Πατέρες¹⁵, διὰ τῆς σαρκώσεώς Του καὶ ἐνανθρωπήσεως γίνεται ὁ μ ο ο ὄ σ ι ο ς ἢ μ ἔ ν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ οὕτω, χάρις εἰς τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἄλλοτριουοῦσιων φύσεων ἐν τῷ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ τοῦ

11. 1 Τιμ. 3,16 καὶ Ἐφ. 3,4. Κολ. 1,27· 2,2.

12. PG 75, 1196.

13. PG 45, 913.

14. Ὁμιλία 16. PG 151, 204.

15. Πρβλ. Μ. Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν Α', 20 (BEI 30, 139) καὶ ἄλ.

Χριστοῦ, συμβαίνει τὸ μεγαλύτερον θαῦμα ὅλων τῶν αἰώνων: εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν τῇ Ὑποστάσει τοῦ Υἱοῦ γίνεται δεκτὸς ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐν αὐτῷ ὄλη ἡ κτίσις, «μηδὲ μιᾶς ἕμως γενομένης προσθήκης τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι, ἢ ὑφαιρέσεως, ἐκ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως», κατὰ τὸν Ἅγιον Μάξιμον¹⁶. Τοῦτο εἶναι τὸ θαῦμα τοῦ Θεανθρώπου, τοῦ τελείου Θεοῦ καὶ τελείου ἀνθρώπου, ὅπως τὸ διατυπώνει ἡ Χαλκηδών.

Τὸ πρῶτον λοιπὸν «ὁμοουσίος» τοῦ ὄρου τῆς Χαλκηδόνος ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα, ἢ Ὅποια ἔχει μίαν οὐσίαν, μίαν φύσιν ἐν Τρισὶ τελείαις Ὑποστάσεσιν: ἐν Τριάδι Μονὰς καὶ ἐν Μονάδι Τριάς. Τὸ «ὁμοουσίον» αὐτὸ τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ἡ σωτηρία, καὶ αἰωνία ζωὴ καὶ θέωσις μας, διότι ἐὰν ὁ Χριστὸς ἦ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι ὁμοουσίοι τῷ Πατρὶ, τότε δὲν ὑπάρχει σωτηρία καὶ θέωσις δι' ἡμᾶς τοὺς θνητοὺς. «Εἰ ἀληθινὸς Θεὸς οὐκ ἔστιν ὁ Υἱός, λέγει ὁ Χρυσόστομος, πῶς ἡμᾶς θεοὺς ποιεῖ καὶ υἱούς, μὴ δὴ ἀληθῆς»¹⁷. Καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει διὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα: «Τολμῶ τι φθέγγασθαι, ὦ Τριάς, καὶ συγγνώμη τῇ ἀπονοίᾳ· περὶ ψυχῆς γὰρ ὁ κίνδυνος. Εἰκὼν εἶμι καὶ αὐτὸς Θεοῦ, εἰ καὶ κάτω τέθειμαι. Οὐ πείθομαι τῷ ὁμοτίμῳ σφίζεσθαι. Εἰ μὴ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, θεωθῆτω πρῶτον, καὶ οὕτω θεοῦτω με τὸν ὁμοτίμον»¹⁸. Διὰ τοῦτο ἡ ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῆς σωτηρίας καὶ θεώσεώς μας — τὸ Θεῖον Βάπτισμα — τελεῖται διὰ τοῦ Τριαδικοῦ τούτου ὁμοουσίου, καὶ ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Ἅγιον Εἰρηναῖον τὸν ἀμετάθετον κανόνα τῆς πίστεως¹⁹. «Πορευθέντες, εἶπεν ὁ Κύριος, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»²⁰, δηλαδὴ εἰς τὸ ἐν κοινὸν ὄνομα, κατὰ τὴν παρατήρησιν τῶν δύο Γρηγορίων (Θεολόγου καὶ Παλαμᾶ)²¹, καὶ ὅχι «εἰς τὰ ὀνόματα», διότι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα εἶναι ὁμοουσίοι. Κατὰ ταῦτα, «ἐνα μὲν ὄρον εὐσεβείας ἡγήσόμεθα· προσκυνεῖν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὴν μίαν ἐν τοῖς τρισὶ Θεότητά τε καὶ δύναμιν, μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες», κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον²².

Τὸ δεύτερον «ὁμοουσίος» τοῦ συμβόλου τῆς Χαλκηδόνος δηλοῖ τὴν ἀληθινὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅτι δηλαδὴ «ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς τῆς Παρθένου γίνεται»²³, κατὰ πάντα ἀληθινὸς ἄνθρωπος, ὁ Νέος Ἀδάμ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀποκαθίσταται ἡ πρωτάρχη ἐνότης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὸ γνή-

16. PG 91, 468.

17. PG 59, 435.

18. Λόγος 34,12. PG 36, 252.

19. Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, 3. Βλ. καὶ Ἐλεγχος... Α', 9,4.

20. Ματθ. 28,19.

21. PG 35, 1164 καὶ 151, 480.

22. PG 35, 1144.

23. Ἀπολυτίκιον τοῦ Ἐυαγγελισμοῦ.

σιον «όμοουσίον» τῆς. Ἡ ἐνότης τῆς καθόλου ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι μία βασικὴ ἀλήθεια διὰ τὴν Πατερικὴν Θεολογίαν²⁴, καὶ ἔχει ἀποφασιστικὴν σημασίαν διὰ τὴν Σωτηριολογίαν, Ἐκκλησιολογίαν, Ἀνθρωπολογίαν. Ἡ δυτικὴ θεολογικὴ σκέψις, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἰνδιβιδουαλιστικὴ, ἔχει πάλιν παραμελήσει τὸ «όμοουσίον» τοῦτο. Οἱ Πατέρες τῆς Χαλκηδόνος διὰ τοῦ Τριαδικοῦ ὁμοουσίου καὶ τοῦ δευτέρου τοῦτου ἀνθρωπίνου ὁμοουσίου, τὰ ὁποῖα ἐρχοῦνται εἰς ὑποστατικὴν ἔνωσιν «ἀσυγχύτως-ἀδιαιρέτως» ἐν τῷ ἐνὶ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ, ἐκφράζουσι τὸ θεῖον καὶ παράδοξον, τὸ ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ πᾶσαν ἔννοιαν μυστήριον τοῦ δυοφυσισμοῦ τοῦ Χριστοῦ, δηλ. τὴν Θεανδρικότητά Του, τὴν Θεανθρωπότητά Του, αὐτὸ τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας, τῆς σωτηρίας, τῆς θεώσεως. Ἡ εἰσδοχὴ αὕτη τοῦ ὅλου ἀνθρώπου εἰς τὴν Ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὴν ὁποίαν ὁ Λεόντιος Βυζάντιος καλεῖ ἐν ὑπόστασιν, εἶναι ἡ τελεία ἔνωσις καὶ ἀλληλοπεριχώρησις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦτο εἶναι, κατὰ τὸν Ἅγιον Μάξιμον, ἡ «βεβαία πίστωση τῆς πρὸς ἐκθέωσιν ἐλπίδος τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων... τοσοῦτον θεὸν ποιοῦσα τὸν ἀνθρωπον, ὅσον Αὐτὸς γέγονεν ἀνθρωπος»²⁵. Αὕτη εἶναι ἡ σημασία τοῦ δόγματος τοῦ Θεανθρώπου, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὴν ζωὴν, τὴν σωτηρίαν, τὴν θεώσιν μας. «Ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Ἐνὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος Θεοῦ Λόγου, λέγει ὁ Ἅγιος Δαμασκηνός, φαμέν πᾶσαν καὶ τελείαν τὴν φύσιν τῆς Θεότητος ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς Ὑποστάσεων ἐνωθῆναι πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ οὐ μέρος μέρος. Φησὶ γοῦν ὁ Ἀπόστολος ὅτι, Ἐν Αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς Θεότητος σωματικῶς, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκὶ Αὐτοῦ... ἦτοι ἐν πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει... Ὅλον γὰρ ὅλος ἀνάλαβέ με, καὶ ὅλος ὅλω ἠνώθη, ἵνα ὅλω τὴν σωτηρίαν χαρισθῆται· τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον»²⁶.

Κατὰ ταῦτα, ἡ Τριαδικότης, ἦτοι τὸ Τρισυπόστατον τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ὁμοουσιότητι, καὶ ὁ ὑποστατικὸς δυοφυσισμὸς τοῦ Δευτέρου Προσώπου τῆς Τριάδος, ἦτοι τὸ ὁμοουσίον τῆς Θείας τοῦ Χριστοῦ φύσεως πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ ὁμοουσίον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως Του πρὸς τὴν Μητέρα καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐν τῇ μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ Θεανθρωπίνῃ Ὑποστάσει — τοῦτο εἶναι τὸ ὅλον δόγμα τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ ζωὴ τῆς, ὅλη ἡ εὐσέβεια, ὅλον τὸ ἥθος τῆς. «Ὁρος Ὁρθοδοξίας ἐστὶ, γράφει ὁ Γρηγόριος Σιναΐτης, τὰ δύο τῆς πίστεως δόγματα ἐκ καθαρότητος ἰδεῖν καὶ γινῶναι ἐξ αὐτοῦ, τὴν Τριάδα λέγω, καὶ δυάδα. Τὴν μὲν Τριάδα ἐν Μονάδι ἀσυγχύτως καὶ

24. Πρβλ. π.χ. Γρηγορίου Νύσσης, PG 45, 120. Κυρίλλου Ἀλεξ., PG 73, 753 καὶ 74, 432. Χρυσόστομου, PG 62, 220 καὶ ἄλλ.

25. PG 90, 321.

26. Ἐκδ. ὁρθ. πίστεως, Γ', 6. PG 94, 1004-5. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπιστολὴ 101. PG 37, 177-184.

ἀτμήτως θεωρεῖν καὶ γινώσκειν τὴν δὲ δυάδα τῶν Χριστοῦ φύσεων, ἐν μιᾷ Ὑποστάσει· τούτέστιν ἓνα Ὑἶδν καὶ πρὸ σαρκώσεως καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν ἐν δύο φύσεσιν ὁμολογεῖν καὶ εἰδέναι, ἐν δύο θελήσεσι, θεϊκῆς τε καὶ ἀνθρωπίνης, ἀσυγχύτως δοξαζόμενον»²⁷. Αὕτη λοιπὸν εἶναι ἡ Μυστικὴ Θεολογία τῆς Ὁρθοδοξίας, τὸ «ξύλον τῆς ζωῆς» τοῦ Παραδείσου τῆς, ὅπως λέγει ὁ Σπηθάτος· «ἔχει γὰρ καρποὺς ζωῆς καὶ ἀθανασίας μεταδοτικούς, λέγω δὴ τὴν εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα πίστιν τὴν ἐν αὐτῇ γινομένην ἔξω λόγου τε παντὸς καὶ αἰσθήσεως (οὔτε γὰρ αἰσθήσει οὔτε λόγῳ γινώσκειται ἡ Ἁγία Τριάς, ἀλλὰ μόνῃ τῇ βεβαίᾳ καὶ ἐνδιαθέτῳ πίστει) καὶ τὴν ὀρθόδοξον δόξαν εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρώπησιν»²⁸.

Ἐνταῦθα προφανῶς πρόκειται περὶ ἐκείνου τοῦ ὁποῖον εἶπεν ὁ Κύριος ἐν τῇ ἀρχιερατικῇ προσευχῇ Του, κατὰ Ἰωάννην 17,3: «**Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί Σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἐν Τρισὶν Ὑποστάσεσι, καὶ Ὁν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν δυοῖ φύσεσιν καὶ θελήσεσιν**»²⁹.

4. Τὸ Τριαδικὸν τοῦτο καὶ τὸ Χριστολογικὸν δόγμα, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα δόγματα, δι' ἡμᾶς τοὺς Ὁρθοδόξους δὲν εἶναι φιλοσοφικαὶ κατηγορίαι, ἢ ἀρχαί, ἢ ιδέαι ἐνὸς μεγαλεπηρόλου συστήματος φιλοσοφίας, εἴτε λέγεται αὐτὴ χριστιανικὴ, εἴτε ἰδεαλιστικὴ, εἴτε ὑπαρξιστικὴ, ὅπως ἤθελαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ δόγματα αὐτὰ εἰς τὴν φιλοσοφίαν των ὁ Solonjen, παραδειγματος χάριν, ἢ ὁ Berdjajev, ἢ καὶ ἄλλοι καὶ ἰδίως εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ πρόκειται ἐδῶ δι' ἡμᾶς τοὺς Ὁρθοδόξους περὶ ὁμολογίας τῆς «ἀπαξ παραδοθείσης τοῖς ἁγίοις πίστεως», κατὰ τὸν Ἀπόστολον³⁰· πρόκειται διὰ τὴν «Μωρίαν τοῦ Θεοῦ»³¹, ἢ ὅποια ἤχρησε τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν τοῦ κόσμου τούτου διὰ νὰ σφύση τὸν ἄνθρωπον· πρόκειται διὰ «τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων καὶ τὰ δόγματα τῶν Πατέρων»³², δηλαδὴ διὰ τὴν μίαν καὶ μοναδικὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς ὁποίας ζῶμεν, σωζόμεθα καὶ θεοῦμεθα.

Διὰ τοῦτο ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία πάντοτε, εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας, ὡς πρώτην φροντίδα τῆς εἶχε τὸ νὰ ὀρθοτομῇ μετὰ τὴν «μάχαιραν τοῦ Πνεύματος» τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, δηλαδὴ νὰ ὀρθοτομῇ τὴν πίστιν, ἢ ὅποια εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος τῆς ἀληθείας καὶ λόγος ζωῆς καὶ λόγος σωτηρίας³³. Ὡς πάντοτε σωτηριολογικῆ, δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἀδιάφορος καὶ δὲν

27. Φιλοκαλία, τ. Δ', σ. 35 (ἔκδ. α' Ἀστήρ, Ἀθήναι 1961).

28. Περὶ Παραδείσου, 33 (ἔκδ. Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1957, σ. 144).

29. Πρβλ. Γρηγορίου Σιναΐτου, Φιλοκαλία, τ. Δ', 36.

30. Ἰούδα 3.

31. Πρβλ. 1 Κορ. 1, 18-30.

32. Τὸ Κοντάκιον τῆς Κυριακῆς τῶν Ἁγίων Πατέρων.

33. Πρβλ. Β' Τιμ. 2,15· Ἐφ. 6,17· 1,13· Κολ. 1,15· Ἐβρ. 1,12· Α' Τιμ. 4,6· 6,3· Φιλ. 2,16· Α' Ἰωάν. 1,1· Πράξ. 13,26· Ἰωάν. 17,17· Ἰακ. 1,18-21,

ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ἀδιάφορος ἢ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὀρθότητα τῆς πίστεως, «τὸ πρῶτον τῆς σωτηρίας ἡμῶν φάρμακον», κατὰ τὸν Ἅγιον Μάξιμον³⁴, διότι τοῦτο θὰ ἐσήμαινε ἀδιαφορίαν ὡς πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο θὰ ἤρνεϊτο ἢ Ἐκκλησία τὸν ἑαυτὸν τῆς καὶ τὴν οὐσίαν τῆς, τὸν Θεάνθρωπον Χριστόν, ὅπως λέγει ὁ π. Ἰουστίνος Ρορονίς, ἐὰν ἦταν ἀδιάφορος διὰ τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς πίστεως ὡς προϋποθέσεως καὶ περιεχομένου τῆς ζωῆς καὶ σωτηρίας. Ἐὰν «χωρὶς τῆς πίστεως ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι τῷ Θεῷ»³⁵, τοῦτο σημαίνει πρωτίστως ἄνευ τῆς ὀρθῆς πίστεως, ἄνευ τῆς ὀρθῆς δόξης περὶ Θεοῦ, ὀρθῆς δοξολογίας τοῦ Θεοῦ. «Δεῖ πάτως πίστεως μὲν, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων ὀρθῆς», γράφει ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας³⁶. Εἰς τὴν ἀρχιερατικὴν προσευχὴν Του ὁ Κύριος προσήυχετο ὄχι μόνον διὰ τὸ «ἵνα πάντες ἐν ὧσιν» (καὶ λησμονοῦμεν ὅτι καὶ αὐτὸ ἔχει πρωτίστως τριαδολογικὸν χαρακτῆρα, Ἰωάν. 17,21-22: «ἵνα ὧσιν ἐν καθῶς ἡμεῖς — ἢ Ἁγία Τριάς — ἐν ἐσμεν»), ἀλλὰ προσήυχετο καὶ διὰ τὸν ἀγιασμόν τῶν πιστῶν διὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως: «Πάτερ... ἀγίασον αὐτούς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν»³⁷. Καὶ ἐρμηνεύει ὁ θεῖος Χρυσόστομος: «Ἀγίους ποιήσον διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος δόσεως καὶ τῶν ὀρθῶν δογμάτων... τὰ γὰρ ὀρθὰ δόγματα, περὶ Θεοῦ λεγόμενα, ἀγιάζει τὴν ψυχὴν»³⁸.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἢ Ὁρθόδοξος Παράδοσις ἀκολουθεῖ πιστῶς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, διὰ τὸν ὁποῖον ἢ πίστις, ἢ ὀρθὴ καὶ ἐνεργὸς πίστις, ἢ «πίστις τῆς ἀληθείας»³⁹ εἶναι ἢ ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεώς μας τῆς χριστιανικῆς: «Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ, ἐάνπερ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως μέχρι τέλους βεβαίαν κατὰσχωμεν»⁴⁰. «Τί ἐστιν, Ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεως, ἐρωτᾷ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος; — Τὴν πίστιν φησὶ, δι' ἧς ὑπέστημεν καὶ γεγεννήμεθα καί, ὡς ἂν τις εἴποι, συνουσιώθημεν τῷ Χριστῷ»⁴¹. Λοιπόν, ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεώς μας εἶναι ἢ πίστις, διὰ τῆς ὁποίας ὑπέστημεν (ἐλάβομεν τὸ «κατὰ Χριστὸν ὑποστῆναι»⁴²) καὶ γεγεννήμεθα καὶ συνουσιώθημεν τῷ Χριστῷ. Παρομοίως ἐρμηνεύει καὶ ὁ Θεοδώρητος Κύρου: «Ταύτην τὴν πίστιν (ὁ Παῦλος) τὴν

34. PG 91, 465.

35. Ἐβρ. 11,6.

36. PG 72, 776.

37. Ἰωάν. 17,17.

38. Ὁμιλία 82,1 εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην, PG 59, 443. Πρβλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ: «Πῶς ἄνθρωπος ἀγιάζεται διὰ τῆς ἀκριβοῦς ὁμολογίας τῆς πίστεως» (PG 90,165).

39. 2 Θεσσ. 2,13.

40. Ἐβρ. 3,14.

41. Εἰς Ἐβρ. ὁμιλ. 6,2. PG 63, 56.

42. Ν. Κ α β ἄ σ ι λ α, PG 150, 533.

ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως κέκληκε· δι' ἐκείνης γὰρ ἐνεουργήθημεν, καὶ συνήφθημεν τῷ Δεσπότη Χριστῷ, καὶ τῆς τοῦ Παναγίου Πνεύματος μετελήφμεν χάριτος»⁴³. Ἐδῶ βλέπομεν σαφῶς ὅτι ἡ π ἰ σ τ ι ς, τὸ δόγμα, κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν, ἐμπεριέχει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς συνουσιώσεως, τῆς ἐνώσεως, τῆς μετοχῆς καὶ κοινωνίας μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τὸ ἀληθινὸν ἦθος τῆς Ὁρθοδοξίας, δηλαδὴ ἀναγέννησις, συνουσίωσις καὶ ἔνωσις καὶ μετοχὴ καὶ κοινωνία μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ.

Τὸ ὀρθόδοξον ἦθος, τὸ ὁποῖον εἶναι, λοιπόν, ἡ ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Πνεύματος κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἁγιασμός ὅλου τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ὁδὸν τῆς θεώσεως, ὑφίσταται μόνον ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ὡς προϋπόθεσις ἡ ὀρθὴ πίστις, ἡ ὀρθόδοξία. Ἐκτροπὴ ἐκ τῆς ὀρθοδοξίας ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν ἐκπτώσιν ἐκ τῆς πνευματικότητος (τρανὸν παράδειγμα τούτου εἶναι τὸ Filioque, τὸ ὁποῖον ἐγένε αἰτία τῆς καταπτώσεως τῆς πνευματικότητος τῆς Δύσεως (πρβλ. Vladimir Lossky).

Ἡ ἀπίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστὶν⁴⁴, ἀλλὰ («καὶ ἔργα χωρὶς πίστεως νεκρά ἐστὶν), κατὰ τὴν κοινὴν μαρτυρίαν τῶν Πατέρων⁴⁵. Τὰ δύο αὐτά, τὸ ὀρθὸν δόγμα δηλαδὴ, καὶ ὁ ὀρθὸς βίος, εἶναι μέσα εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν ἀδιασπάστως ἠνωμένα, ἔχοντα ἐπ' αὐτῶν πάντοτε τὴν σφραγίδα τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ ἀγιότης καὶ τελειότης τῶν ἁγίων, αὐτὸ δηλαδὴ τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ πᾶν εἰς τὴν Ὁρθόδοξίαν, ὑφαίνεται ἀπὸ τὴν ὀρθὴν πίστιν καὶ τὸν ὀρθὸν βίον διὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. «Ἄπας γὰρ ὁ τῶν ἁγίων ἔπαινος καὶ μακαρισμός, γράφει ὁ Ἁγ. Συμεὼν Ν. Θεολόγος, διὰ τῶν δύο τούτων συνίσταται, διὰ τε τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τοῦ ἐπαινετοῦ βίου, καὶ διὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῶν χαρισμάτων Αὐτοῦ. Τοῖς γὰρ δυσὶ τούτοις τὸ τρίτον συνέπεται. Ἐν γὰρ τῷ βιωσάτιν καλῶς τε καὶ θεοφιλῶς μετὰ φρονήματος ὀρθοδόξου καὶ ἐν τῷ χαριτωθῆναι ἀπὸ Θεοῦ καὶ δοξασθῆναι διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος δωρεᾶς, συνέπεται αὐτῷ ὁ ἔπαινος καὶ ὁ μακαρισμός παρὰ πάσης τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν καὶ παρὰ πάντων τῶν διδασκάλων αὐτῆς»⁴⁶.

Ἡ ὀρθή, λοιπόν, ἡ ὀρθόδοξος πίστις εἶναι τὸ θεμέλιον ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς νέας ἐν Χριστῷ ζωῆς καὶ τοῦ ἠθους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ παντὸς ἀνθρώπου ἐν αὐτῇ ὡς «καινῆς κτίσεως». Τὸ νὰ εἶναι τις ἐν Χριστῷ ὡς καινῆ κτίσις, αὐτὸ δηλαδὴ ὅπερ εἶναι τὸ ὀρθόδοξον ἦθος, σημαίνει κατὰ τὸν Ἀπόστο-

43. PG 82, 701.

44. Ἰακ. 2,26.

45. Χρυσοστόμου, PG 53, 31. Κυρίλλου Ἱεροσ. PG 33, 456. Ἀναστασίου Σιναΐτου, PG 89, 329.

46. Κατήχησις 10 (ἐκδ. Β. Krivocheine, «S(ources) C(hretiennes)», No 104, 142).

λον καὶ τοὺς Πατέρας, ὅτι «τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα»⁴⁷, δηλαδή παρῆλθαν πρωτίστως αἱ ἀρχαῖαι καὶ νεώτεραι π λ ά ν α ι τῆς εἰδωλολατρείας καὶ ψευδολατρείας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἦλθε ἡ ἀληθινὴ Θεογνωσία⁴⁸ καὶ ἡ ὀρθόδοξος λατρεία τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ἦλθον, «τὰ τῆς ἐν ἀληθείᾳ θεοσεβείας δόγματα», ὅπως λέγει ὁ Ἅγ. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας⁴⁹. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἰσχύει μόνον καινὴ κτίσις, γράφει πρὸς Γαλάτας ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, καὶ συνεχίζει ἀμέσως: «καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος»⁵⁰. Ὁ κανὼν οὗτος τῆς καινῆς κτίσεως, τῷ ὁποίῳ πρέπει οἱ χριστιανοὶ «νὰ στοιχῶσι», νὰ κατακολουθήσωσι, εἶναι, κατὰ τὸν Ἅγιον Βίρηναῖον, ἐκεῖνος ὁ «κανὼν τῆς πίστεως», ὁ «ἀμετάθετος κανὼν τῆς ἀληθείας», τὸν ὁποῖον λαμβάνομεν εἰς τὸ Βάπτισμα ὁμολογοῦντες τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως.

Ὁ ἀείμνηστος καθηγητῆς Ν. Glubokonsky, εἰς μίαν συνάντησιν μετὰ τοὺς Ἀγγλικανούς τὸ 1925, ἐκφράζων τὴν ὀρθόδοξον παραδοσιακὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ τοῦ χωρίου τοῦ Παύλου, ἔλεγεν ὅτι τὰ ὀρθά, ὀρθόδοξα δόγματα «ἐκφράζουν αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς χριστιανικῆς μας ζωῆς», εἶναι αὐτοὶ «οἱ κανόνες» τῆς «καινῆς κτίσεως» τοῖς ὁποίοις πρέπει νὰ στοιχῶμεν, εἶναι οἱ «νόμοι τῆς χριστιανικῆς μας υπάρξεως», εἶναι «αἱ σταθεραὶ βάσεις τοῦ ὀρθοῦ βίου» καὶ «ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς». Τὰ δόγματα ἀκριβῶς «ἐπιβεβαιοῦν τὴν νέαν πραγματικότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι ἡ βάση, τὸ θεμέλιον, τὸ στήριγμα καὶ ἡ περιφρούρησις τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος»⁵¹ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι ἀκριβῶς «στῦλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας», κατὰ τὸν Παῦλον⁵². Ἀλλὰ κατὰ τὸν Χρυσόστομον καὶ «ἡ ἀλήθειά ἐστι τῆς Ἐκκλησίας καὶ στῦλος καὶ ἐδραῖωμα»⁵³. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ὀρίζει τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὡς ἐξῆς: «Καθολικὴν Ἐκ-

47. 2 Κορ. 5,17.

48. Πρβλ. Εὐδὴν πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν: «Ἐλλαμψὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, Φιλάνθρωπε Δέσποτα, τὸ τῆς Σῆς θεογνωσίας ἀκήρατον φῶς». Καὶ τὸ Τροπάριον τῶν Χριστουγέννων: «Ἡ Γέννησις Σου, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἀστροῖς λατρεύοντες, ὑπὸ ἀστέρος ἐδιδάσκοντο, Σὲ προσκυνεῖν, τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καὶ Σὲ γινώσκεν ἐξ ὕψους ἀνατολὴν, Κύριε, δόξα σοι».

49. PG 74, 537.

50. Ρολ. 6, 15-16.

51. Βλ. περιοδικὸν «Ρυτ» (Paris), Νο 4 (1927).

52. 1 Τιμ. 3,15.

53. Εἰς 1 Τιμ. ὁμιλ. 11,1. PG 62, 554. Δέον ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ αἱ δύο αὐταὶ διατυπώσεις, τοῦ τε Παύλου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, ἔχουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν Χριστολογικὴν ἔννοιαν. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης: «Ἰησοῦς Χριστὸς δὲ ἐστὶν ἡ ἀλήθεια, ἣ ἐνθεμελιούνται αἱ κηναί, οἱ στῦλοι τῆς Ἐκκλησίας» (PG 44, 1077).

κλησίαν, τὴν ὀρθὴν καὶ σωτήριον τῆς πίστεως ὁμολογίαν, ὁ Κύριος εἶναι εἰπών»⁵⁴. Παρομοίως δὲ καὶ ὁ Ἅγ. Ἰσίδωρος Πηλουσιότης: «Τὸ ἄθροισμα τῶν ἁγίων, τὸ ἐξ ὀρθῆς πίστεως καὶ πολιτείας ἀρίστης συγκειροτημένον, Ἐκκλησία ἐστίν»⁵⁵.

Δυνάμεθα ἐδῶ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν τὸ δόγμα καὶ τὸ ἦθος ἦτο καὶ εἶναι ἡ ἰδίᾳ ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία, ὡς τὸ ζῶν Σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ ὀδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Ζωοποιοῦ Πνεύματος. Διὰ τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Πατέρας ἡ Ἀλήθεια καὶ ἡ Ζωὴ εἶναι ὁ Χριστός, ἡ πίστις καὶ ἡ σωτηρία πάλιν ὁ Χριστός, ἀλλὰ τοῦτο πάντοτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Του, ἐν τῷ θεανθρωπίνῳ σώματί Του, ὁπότε καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀ λ ἡ θ ε ι α καὶ ζ ω ἡ χάρις εἰς τὴν παντοτινὴν ἐν αὐτῇ παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος. Ἄλλως δὲν εἶναι σῶμα τοῦ Χριστοῦ, οὔτε εἶναι Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, ἀλλὰ «ἐκκλησία πονηρευομένων»⁵⁶. Ἡ Νύμφη τοῦ Χριστοῦ, ἡ Π α ρ θ έ ν ο ς Ἀγνή, ἡ μὴ ἔχουσα σπῖλον ἢ ρυτίδα⁵⁷, εἶναι τοιαύτη «διὰ τὴν τῶν δογμάτων καὶ ἡθῶν ὀρθότητα»⁵⁸.

5. Ὅπως τὸ δόγμα οὕτω καὶ τὸ ἦθος εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν ἔχουν πάντοτε Χριστολογικὸν ἀλλ' ἐν ταῦτῳ καὶ Τριαδολογικὸν καὶ Πνευματολογικὸν καὶ Ἐκκλησιολογικὸν καὶ σωτηριολογικὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Τ ρ ι α δ ο λ ο γ ι κ ὸ ς χαρακτῆρ τῆς ὀρθοδόξου εὐσεβείας καὶ τοῦ ἠθους τονίζεται ὑφ' ἄλων τῶν Πατέρων, ὡς ἔχων τὴν πηγὴν του εἰς τὸ μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος, τὸ ὁποῖον τελεῖται εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐνεργεῖται «ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι». Τὸ «φωτισθῆναι ἡμᾶς φωτισμὸν γνώσεως καὶ εὐσεβείας διὰ τῆς Ὁμοουσίου Τριάδος», καὶ τὸ «καταφοιτῆσαι τοῖς ὕδασι τούτοις τὴν καθαρτικὴν τῆς Ὑπερουσίου Τριάδος ἐνέργειαν» σημαίνει, ὅτι ἡ νέα ζωὴ ἡ χριστιανικὴ ἐντὸς ἡμῶν ἀρχίζει καὶ συνεχίζεται ὡς ἔργον καὶ ἐνέργημα τῆς Ἁγίας Τριάδος, «ἐν ἡ βεβαπτισμεθα, δι' ἧς καὶ ζῶμεν καὶ γινώσκομεν καὶ νοοῦμεν, ὑφ' ἣν καὶ ἐσμεν καὶ εἰς αἰῶνας αἰῶνων ἐσόμεθα, ὡς ἐξ Αὐτῆς ἐσχηκότες τ ὀ ε ἵ ν α ι καὶ τ ὀ ε ὕ ε ἵ ν α ι»^{58α}.

Ἡ Τριαδικὴ χάρις, τὴν ὁποίαν «ἔλαβε μυστικῶς ὁ βαπτισθεὶς ὀρθόδοξως», ἐνεργεῖ ἐν αὐτῷ «κατὰ ἀναλογίαν τῆς (ὑπ' αὐτοῦ) ἐργασίας τῶν ἐντολῶν», λέγει ὁ Ἅγ. Μάρκος ὁ Ἀσκητῆς^{58β}. Αὕτη ἡ ἐργασία τῶν ἐντολῶν—ἡ «τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ» (1 Κορ. 7,19)—ἔχει Τριαδολογικὸν χαρακτῆρα. Διδ-

54. PG 90, 93.

55. PG 78, 685.

56. Πρβλ. Ψαλμ. 25,5.

57. 2 Κορ. 4,2. Ἐφ. 5, 26-27.

58. Ὁριγένης, BEΠ 12, 363.

58α. Συμμένων τοῦ Ν. Θεολόγου, Θεολογικὸς Α' (S.C. No 122, 128).

58β. Φιλοκαλία, τ. Α', σ. 115 καὶ 113.

τι, κατὰ τὸν Ἅγιον Μάξιμον, «ὁ μὲν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Θεὸς Λόγος ἐκάστη μυστικῶς ἐνυπάρχει τῶν οἰκείων ἐντολῶν. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ, ὅλος ἐστὶν ἀχώριστος, ἐν ὅλῳ τῷ οἰκείῳ Λόγῳ φυσικῶς. Ὁ τοίνυν δεχόμενος θεϊὰν ἐντολὴν καὶ ποιῶν αὐτήν, τὸν ἐν αὐτῇ τοῦ Θεοῦ δέχεται Λόγον· ὁ δὲ τὸν Λόγον διὰ τῶν ἐντολῶν δεξάμενος, δι' Αὐτοῦ τὸ ἐν Αὐτῷ φυσικῶς συνεδέξατο Πνεῦμα. Ἄμην γάρ, φησί, λέγω ὑμῖν, ὁ λαμβάνων ὄντινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει· ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων, λαμβάνει τὸν πέμψαντά με (Ἰωάν. 13,20). Ὁ γοῦν ἐντολὴν δεξάμενος καὶ ποιήσας αὐτήν, λαβὼν ἔχει μυστικῶς τὴν Ἁγίαν Τριάδα»⁵⁹. Ἐδῶ προφανῶς ἔχομεν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἰωαννείου⁶⁰ παραδόσεως: «Ὅστις βιωματικὰ τηρήσει τὸν λόγον καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Τριαδικὸς Θεὸς—Πατήρ, Υἱὸς καὶ Πνεῦμα—ἐλεύσονται καὶ ἐν αὐτῷ καὶ «μονὴν ποιήσουσι»⁶¹. Τὸ ἴδιον, βεβαίως, ἀποτελεῖ καὶ τὴν Ἐκκλησιολογίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Ἐκαστος χριστιανὸς καὶ ὅλη ἡ Ἐκκλησία γίνεται κατ'οικητήριον καὶ οἶκος καὶ ναὸς τοῦ Θεοῦ»⁶². «ναὸς θεοφόρος», «ναὸς χριστοφόρος», «ναὸς τοῦ Πνεύματος», ναὸς δηλαδὴ ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνοικεῖ ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Πατὴρ Αὐτοῦ καὶ ὁ Παράκλητος, ὅπως λέγουν οἱ Ἅγιοι Ἰγνάτιος καὶ Χρυσόστομος⁶³. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ζωὴ—τὸ ἦθος ἡμῶν, καὶ τὸ τέλος του—ἡ θέωσις, εἶναι πίστις καὶ χάρις, γνῶσις καὶ κοινῶνία τῆς Ἁγίας Τριάδος: «Ἀγιασμοὶς καὶ θέωσις ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων ἡ γνῶσις τῆς Ἁγίας Τριάδος», λέγει ὁ Ἀββᾶς Θαλάσσιος⁶⁴.

6. Ἀλλὰ τὸ ὀρθόδοξον ἦθος εἶναι κατ' ἐξοχὴν Χριστολογικὸν καὶ Χριστοκεντρικόν⁶⁵. Ἡ πίστις περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, διὰ τοὺς Πατέρας δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. «Ἡ τελεία πίστις Ἰησοῦς Χριστός», γράφει ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος⁶⁶. Καὶ ὁ Ἅγιος Μάξιμος: «Χριστὸν δὲ φαμεν εἶναι τὴν ἐνυπόστατον πίστιν»⁶⁷, καὶ ἐπίσης: «Ἐνυπόστατος πίστις ἐστὶν ἡ ἐνεργὴς καὶ ἐμπρακτος, καθ' ἣν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν τοῖς πρακτικοῖς δείκνυται, ταῖς ἐντολαῖς σωματούμενος· δι'

59. PG 90, 1156-7.

60. Πρβλ. Ἰωάν. κεφ. 14-17 καὶ Α' Ἰωάννου.

61. Ἰωάν. 14,23.

62. Ἐφ. 2,20-22· Κορ. 3,16· 6,19· 2 Κορ. 6,16· 1 Τιμ. 3,15· Ἐβρ. 3,6· 10,21.

63. Ἐφεσ. 9, 1-2 (ΒΕΠ 2,266), καὶ PG 47, 277-8.

64. Φιλοκαλία, τ. Β', 210.

65. Πρβλ. G. Florovsky, *The Ethos of the Orthodox Church*, ἐν «The Ecumenical Review», jan. 1960, p. 496: «Μόνον ἐκκινουῦντες ἀπὸ τὴν Χριστολογικὴν ἀντίληψιν τῆς Χαλκηδόνος δυνάμεθα νὰ ἐνοήσωμεν τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐσέβειαν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας».

66. Σμωρη 40,2 (ΒΕΠ 2,281).

67. PG 90, 332.

ὡν ὡς Λόγος πρὸς τὸν ἐν ᾧ κατὰ φύσιν ἐστὶν ἀνάγει Πατέρα τοὺς πράττοντας»⁶⁸. Αὐτὴ ἡ ἔκφρασις τοῦ Ἁγίου Μαξίμου ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἐνυπόστατος πίστις, πρέπει νὰ νοῆται εἰς τὰ πλαίσια τοῦ δόγματος τῆς Χαλκηδόνος.

Ὁ Χριστὸς εἶναι λοιπὸν ἡ ἐνυπόστατος, ἡ ζῶσα θεανθρωπίνη πίστις, ἡ ὁποία περιέχει καὶ τὴν ἀρετὴν, τὴν ζωὴν δηλαδὴ καὶ τὸ ἦθος. Ὁ Χριστὸς εἶναι «ἀρχὴ καὶ θεμέλιον πάντων τῶν ἀρετῶν», λέγει ὁ Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης, ἢ πάλιν ὁ Ἅγιος Μάξιμος, ὁ Χριστὸς εἶναι «ὕποστασις πάσης χάριτος καὶ ἀρετῆς»⁶⁹. Κατὰ δὲ τὸν Συμεὼν Ν. Θεολόγον, ὁ Χριστὸς εἰς ἓνα ἕκαστον, πιστεύοντα εἰς Αὐτόν, «γίνεται δύναμις φρονήσεως, ἰσχύς γνώσεως, σθένος σοφίας, κράτος δικαιοσύνης, καὶ θεμέλιον ἀγάπης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ ἐνέργεια πάσης ἱεραῆς ἐντολῆς καὶ θείου θελήματος, καὶ μία ἐπιστημονικὴ καὶ φυσικὴ ἀποστροφή καὶ μῖσος πάσης κακίας καὶ ἀμαρτίας καὶ ἡδονῆς καὶ πονηρίας. Διότι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἐλπίς, καὶ ἡ εἰρήνη ἡμῶν, καὶ χωρὶς τὸν Χριστόν, ὅχι μόνον δὲν δύναται νὰ κάμῃ κανεὶς κανένα καλόν, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀπομακρυσμένον ἀπὸ τὸν Θεόν»⁷⁰.

Εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν τὸ Χριστοκεντρικὸν τῆς ἡθους δὲν εἶναι ἓνα «imitatio Christi», ἀλλὰ ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ (Καβάσιλας καὶ Ἅγ. Ἰωάννης Kronstatsky), χριστοβίωμα, θεανθρωπίνη συμβίωσις (ἡ ἄμπελος καὶ τὰ κλήματα), ἐνδυσίς τοῦ Χριστοῦ «ἓνα πάντα Αὐτοῦς ἡμῖν ἢ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν»⁷¹, ἐνσωμάτωσις τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ τοῦ πιστοῦ εἰς τὸν Χριστόν, ἢ ὅπως λέγει ὁ π. Ἰουστίνος Πόποβιτς, «ἐν χριστώσις». Οἱ ἅγιοι, κατὰ τὸν Συμεὼν Ν. Θεολόγον, εἶναι οἱ «ὄλον τὸν Χριστόν ἐν ἑαυτοῖς ὀλοτελῶς κτησάμενοι ἔργῳ, καὶ πείρᾳ καὶ αἰσθήσει καὶ γνώσει καὶ θεωρίᾳ»⁷². Ὁ τέλειος χριστιανός, κατὰ τὸν Ἀναστάσιον Σιναΐτην, εἶναι «ἀληθινὸς οἶκος Χριστοῦ, δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ δογμάτων εὐσεβῶν συνιστάμενος»⁷³.

Ὁλη-ἡ θεανθρωπίνη-οἰκονομία-τοῦ-Σωτῆρος-Χριστοῦ-διὰ-τὴν-ἡμῶν-σωτηρίαν: ἡ γέννησις, ἡ μεταμόρφωσις, ἡ σταύρωσις, ἡ ἀνάστασις, ἐπαναλαμβάνονται κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν μέσα εἰς τὴν ζωὴν τῶν χριστιανῶν, καὶ λειτουργικῶς εἰς ἑκάστην Θεῖαν Λειτουργίαν, καὶ βιωματικῶς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ (τὸ λειτουργικὸ-ἀσκητικὸν ἦθος). Ὁ Χριστὸς, ὅπως λέγει ὁ Νικόλαος Ἀχιρίδος, δὲν ἦλθεν ἀπλῶς νὰ μᾶς μάθῃ τὴν ζωὴν ἢ νὰ διορθώσῃ τὴν

68. PG 90, 336.

69. Φιλοκαλία, τ. Β' καὶ Δ', 43-44.

70. Λόγος 13 (ἔκδ. Ζαχοραίου, Σμύρνη 1886, σ. 86).

71. Χρυσοστόμου, PG 60, 624.

72. Κατήχησις 8 (S. C. No 104,88).

73. PG 89, 329.

ζωὴν μας, ἀλλὰ νὰ γίνῃ ἡ ζωὴ μας⁷⁴. «Τὸν Υἱὸν Αὐτοῦ τὸν Μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον ἵνα ζήσωμεν δι' Αὐτοῦ», λέγει ὁ Ἀπόστολος Ἰωάννης⁷⁵. Τὸ «δι' Αὐτοῦ» τοῦ Ἰωάννου ταυτίζεται μὲ τὸ «ἐν Αὐτῷ», «ἐν τῷ Χριστῷ» τοῦ Παύλου. Ὡστε «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστὸς»⁷⁶ — τοῦτο εἶναι τὸ ὀρθόδοξον ἥθος. Αὐτὴ ἡ περιχώρησις τῆς θεανθρωπίνης ζωῆς τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Παῦλον καὶ εἰς κάθε πιστόν, ὅπου ὁ Χριστὸς γίνεται τοῖς χριστιανοῖς «τὰ πάντα ἀντὶ πάντων»⁷⁷, τοῦτο εἶναι συνέπεια καὶ συνέχεια τοῦ μυστηρίου τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων ἐν τῷ Θεανθρώπῳ Χριστῷ.

Οὕτως, εἰς τὸ Βάπτισμα γεννᾶται ὁ πιστὸς ἐν τῷ Χριστῷ καὶ ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ, καὶ περαιτέρω ζῆ τὴν ἐπὶ γῆς ζωὴν τοῦ Χριστοῦ: συσταυροῦται σὺν τῷ Χριστῷ εἰς τὸν θάνατον Αὐτοῦ, ἀποθνήσκει διὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὰ πάθη (ὁ Ἁγ. Ἰσαὰκ ὁ Σῦρος⁷⁸), ἀλλὰ καὶ συνανίσταται καὶ συζωοποιεῖται σὺν τῷ Χριστῷ διὰ τὴν «ἄλλην βιοτὴν τὴν αἰώνιον», τρέφεται δὲ συνεχῶς μὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἶμα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ, καθιστάμενος «σύσσωμος» καὶ «σύσσαρκος» καὶ «σύναιμος» καὶ «σύζωος» τοῦ Χριστοῦ⁷⁹. Οὕτω διαπερᾶ καὶ ἐπαναλαμβάνει ὅλην τὴν θεανθρωπίνην ζωὴν τοῦ Χριστοῦ. Ὅπως τὸ ἀναγράφει ὁ Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης: «Πᾶσας τὰς μεθελικιώσεις τὰς ἐν Χριστῷ, φθάσαι πᾶς τις ὀφείλει ὁ βαπτισθεὶς ἐν Χριστῷ. Προεῖληφε γὰρ τὴν τούτων δύναμιν, καὶ διὰ τῶν ἐντολῶν ταύτας εὐρεῖν καὶ μαθεῖν δύναται»⁸⁰. Παρομοίως λέγει καὶ ὁ Ἁγιος Μάξιμος: «Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐφάπαξ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς, αἰεὶ γεννᾶται θέλων κατὰ Πνεῦμα διὰ φιλανθρωπίαν τοῖς θέλουσι, καὶ γίνεται βρέφος, ἑαυτὸν ἐν ἐκείνοις διαπλάττων ταῖς ἀρεταῖς· καὶ τοσοῦτον φαινόμενος, ὅσον χωρεῖν ἐπίσταται τὸν δεχόμενον»⁸¹. Τοιοιουτρόπως, μορφώνεται ὁ Χριστὸς ἐντὸς ἐνὸς ἐκάστου μέλους τοῦ σώματός Του, τῆς Ἐκκλησίας, καὶ γίνονται ὅλοι οἱ πιστοὶ χριστοί. «Ὡστε, κατὰ τὸν Μεθόδιον Ὀλύμπου, ἐν ἐκάστῳ γεννᾶσθαι τὸν Χριστὸν νοητῶς, καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία σπαργᾶ καὶ ὠδίνει, μέχρι περ ἂν ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν μορφωθῇ γεννηθεὶς, ὅπως ἕκαστος τῶν ἁγίων τῷ μετέχειν Χριστοῦ χριστὸς γεννηθῇ... οἶονεὶ χριστῶν γεγονότων τῶν κατὰ

74. Ep. Nikolaj (Velimirovic), Molitve na Jezeru, Beograd 1922.

75. 1 Ἰωάν. 4,9.

76. Γαλ. 2,20.

77. Συμεὼν Ν. Θεολόγου, Κατήχησις 2 (S. C. 96,244). Πρβλ. Γρηγόριου Παλαμά: «Ὅλος μὲν ὅλοις τοῖς ἀξίοις ὁ Θεὸς περιχωρεῖ, ὅλη δὲ ὅλοι περιχωροῦσιν ὀλικῶς οἱ ἅγιοι τῷ Θεῷ, ὅλον ἀντιλαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν Θεόν» (Ἐπερ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων 3,1,27, ἐκδ. Χρήστου, τ. Α', 639).

78. Πρβλ. Λόγος 4 καὶ 69 καὶ Ἐπιστολὴ 4 (ἐκδ. Ἀθῆναι 1895).

79. Ἐφ. 3,6. Κύριλλος Ἱερός., Χρυσόστομος, Συμεὼν Ν. Θεολόγος, Καβάσιλας.

80. Φιλοκαλία, τ. Δ', 63.

81. PG 90, 1181.

μετουσίαν τοῦ Πνεύματος εἰς Χριστὸν βεβαπτισμένων»⁸². Ἐδῶ πάλιν ἐκδηλοῦται τρανῶς ὅλη ἡ σωτηριολογικὴ σημασία τοῦ δόγματος τῆς Χαλκηδόνος ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

7. Ἡ ἀναφερομένη ἀνωτέρω ἔννοια «χριστὸς» διὰ τοὺς πιστοὺς, μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Πνευματολογικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ὀρθοδόξου ἠθους, διότι ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι χρίεται ὁ πιστὸς καὶ ἐνεργεῖται τὸ ἦθος του. Πράγματι, διὰ τοὺς ὀρθοδόξους τὸ ἦθος ἡμπορεῖ νὰ εἶναι χριστιανικὸν μόνον ὅταν εἶναι «πνευματικόν», ὅταν εἶναι «καρπὸς τοῦ Πνεύματος»⁸³, καρπὸς τῆς «γλωσσοπυρσομόρφου χάριτος» τοῦ Παρακλήτου. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ «συνδημιουργοῦν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὰ δημιουργηθέντα», εἶναι καὶ τὸ «συνανακαινίζον τὰ παραφθαρέντα», κατὰ τὸν Ἅγιον Παλαμᾶν⁸⁴. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ συναντᾶται ὅλη ἡ Ὁρθόδοξος Παράδοσις, ἀπὸ τὸν Ἅγιον Εἰρηναῖον καὶ Βασίλειον, μέσῳ τοῦ Ἁγ. Συμεῶν τοῦ Ν. Θεολόγου, μέχρι τοῦ Ἁγ. Σεραφεῖμ τοῦ Σάραφ.

Ἐνταῦθα ἀναφέρομεν ἐν μόνον χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα τῆς Ἀνατολικῆς Πνευματολογικῆς Παραδόσεως: «Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀφράστως ἐκπορευόμενον καὶ δι' Υἱοῦ ἡμῶν ἐπιφοιτῶν τοῖς πιστοῖς, Πνεῦμα ζωῆς καὶ συνέσεως, Πνεῦμα ἀγιωσύνης καὶ τελειότητος, Πνεῦμα τὸ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ φιλάνθρωπον, τὸ ἡδύ, τὸ ἔνδοξον, τὸ τρέφον ὁμοῦ καὶ ποτίζον, τὸ ἐλεοῦν, τὸ φωτίζον, τὸ δυναμοῦν, Πνεῦμα θεῖον ὑπομονῆς, Πνεῦμα χαρᾶς μεταδοτικόν, εὐφροσύνης, σωφροσύνης, σοφίας, γνώσεως, πραότητος, ἀμνησικακίας, ἀμεριμνίας τῶν κάτω, θεωρίας τῶν ἄνω, δικωκτῆριον ἀκηδίας, ἀμελείας ἀπελατήριον, περιεργείας καὶ πονηρίας φυγαδευτήριον, Πνεῦμα μυστηρίων δηλωτικόν, ἀρραβῶν οὐρανῶν βασιλείας, προφητείας πηγῆ, διδασκαλίας κρατήρ, ἀμαρτίας ἀναιρετικόν, μετανοίας θύρα, τὴν εἴσοδον τοῖς ἀγωνιζομένοις ὑποδεικνύον οἷα δὴ θυρωρός, Πνεῦμα ἀγάπης, εἰρήνης, πίστεως, ἐγκρατείας, Πνεῦμα πύθου καὶ πύθον ἐμποιοῦν, ἐλθὲ καὶ ἐνσκήνωσον καὶ μένον ἐν ἡμῶν ἀχωρίστως, ἀδιαιρέτως, ἀγιάζον καὶ μεταποιοῦν καὶ φωτίζον ἡμῶν τὰς καρδίας, ὡς ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ καὶ ὡς θεοὺς τοὺς ὑποδεχομένους Σε ἐργαζόμενον καὶ πᾶσαν μὲν ἀμαρτίαν ἐξαφανίζον, πᾶσαν δὲ ἀρετὴν συνεισφέρον τῇ εἰσόδῳ Σου»⁸⁵.

Ἐδῶ φαίνεται σαφῶς ὅτι ὅλον τὸ ὀρθόδοξον πνευματικὸν ἦθος, καὶ ὡς ἀσκησις καὶ ἀγὼν ἐναντίον τῆς ἀμαρτίας καὶ τῶν παθῶν, καὶ ὡς ἀπόκτησις τῶν ἀρετῶν καὶ ἀγιασμοῦ καὶ θεώσεως, εἶναι ἔργον καὶ ἐνέργημα τοῦ Ἁγίου

82. ΒΕΠ 18, 62-63. Πρβλ. Συμεῶν Ν. Θεολόγου, Κατήχησις 9 (S. C. No 104, 116).

83. Γαλ. 5, 22. Ἐφ. 5, 9.

84. Ὁμιλία 24. PG 151, 317.

85. Συμεῶν τοῦ Ν. Θεολόγου, Θεολογικὸς Γ' (S. C. No 122, 156-8).

Πνεύματος, τὴν χάριν τοῦ Ὁποίου λαμβάνομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ μέσῳ τῶν θείων μυστηρίων καὶ τῶν θεανθρωπίνων ἀρετῶν (π. Ἰουστίνος Πόποβιτς). Ὁ τελικὸς σκοπὸς καὶ τέλος ὅλης τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ ἦτο ἀκριβῶς αὐτό: «να λάβωμεν Πνεῦμα Ἅγιον εἰς τὰς ψυχὰς», λέγει ὁ Ἅγιος Συμεών⁸⁶, ἢ ὅπως λέγει ὁ Ἅγιος Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ: «να ἀποκτήσωμεν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὕτω να ἐνωθῶμεν «πνευματικῶς καὶ σωματικῶς» τῷ Θεῷ, καὶ διὰ τῆς ἐνώσεως ταύτης, κατὰ τὸν ἴδιον Ἅγιον Συμεών, να γίνῃ «τρισυπόστατος κατὰ χάριν καὶ ὁ ἄνθρωπος, εἰς θεοσειθεός, ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς καὶ οὐπερ μετέληφε Θείου Πνεύματος»⁸⁷. Εἰς τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ Ἁγίου Συμεών τονίζεται σαφῶς ὁ Πνευματολογικὸς χαρακτήρ τῆς Ὁρθοδόξου ἀνθρωπολογίας: ἡ Χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι συστατικὸν τοῦ ἀνθρώπου. «Ὅπου εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖ ὑπάρχει ζῶν ἄνθρωπος», ἔγραφε ὁ Ἅγιος Εἰρηναῖος⁸⁸.

Τέλος, ἀρκεῖ να ὑπενθυμῆσωμεν μόνον ὅτι, διὰ τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν καὶ παράδοσιν, ἡ πλήρης ἐνσάρκωσις καὶ τέλειος τύπος τοῦ ὀρθοδόξου ἡθους εἶναι ἡ Παναγία Θεοτόκος, ἡ Μήτηρ τοῦ Χριστοῦ καὶ Νὰς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

8. Τελικὴν σύνοψιν καὶ συμπέρασμα ὄλων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν μέχρις ἐδῶ ὡς δόγμα καὶ ἡθὸς τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως, εὐρίσκομεν ἤδη εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς παραδόσεως ταύτης, εἰς τὴν ἀποστολικὴν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας προσευχὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῇ του, κεφ. 3,14-21:

«Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, ἵνα δόξῃ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης Αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος Αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξιχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος, γινῶναι τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ».

Ἡ προσευχὴ αὕτη περιέχει ἐν συντόμῳ ἐκείνην τὴν ὁλότητα καὶ ἀκεραιότητα τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως καὶ ζωῆς. Ἀναφέρεται πρῶτον ἡ Ἁγία Τριάς: ἐκ τοῦ οὐρανοῦ Πατὴρ τῇ εὐδοκίᾳ Του γίνονται τὰ πάντα, γίνονται δὲ διὰ τοῦ πλάτους καὶ μήκους καὶ βάθους καὶ ὕψους τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ, μετὰ τελικὸν σκοπὸν τὴν ἐνοίκησιν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰς καρδίας τοῦ κάθε πιστοῦ καὶ εἰς ὅλους μαζί (τὸ «σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις»

86. Λόγος 38 (ἔκδ. Ζαγοραίου, σ. 179).

87. Κατήχησις 15 (S. C. 104,228).

88. Ἐλεγχος Ε', 9,2.

ἐδῶ σημαίνει τὴν Ἐκκλησίαν). Τοῦτο δὲ πραγματοποιεῖται τῇ δυνάμει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μὲ τελικὸν σκοπὸν τὴν σωτηρίαν καὶ θέωσιν: «ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ», ὅπερ σημαίνει τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας τῆς Θεότητος (πρβλ. Ἁγ. Γρ. Παλαμᾶς), αἱ ὁποῖαι δίδονται ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι (πᾶσι τοῖς ἁγίοις) ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρὸς σωτηρίαν καὶ αἰωνίαν θέωσιν. Ἰδοὺ ἐν συντόμῳ ἡ Ὁρθόδοξος Τριαδολογία, Χριστολογία, Πνευματολογία, Σωτηριολογία, Ἐκκλησιολογία — ἡ πίστις δηλαδὴ καὶ τὸ δόγμα τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τὸ ἦθος πάλιν εἶναι ἡ βίωσις καὶ κοινωνία αὐτῶν τῶν μυστηρίων τῆς πίστεως: ἡ διὰ τῆς πίστεως δηλαδὴ ἐνοίκησις τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ ἡ ἐρριζώσις καὶ θεμελιώσις τοῦ ἔσω ἀνθρώπου αὐτῶν ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ἀγάπῃ τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ «σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις» (μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη εἶναι ἡ Παναγία) γνῶσις καὶ κοινωνία τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, καὶ πλήρωσις αὐτῶν εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ ἡ θέωσις αὐτῶν.

Ὁ πατὴρ Ἰουστίνος Πόποβιτς ἐκφράζει πλέον συγκεκριμένως τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν, ὅταν τὴν ἐννοίᾳ τῆς θεώσεως ἀποδίδῃ ὡς Τ ρ ι α δ ο π ο ί η σ ι ν τοῦ ἀνθρώπου, Χ ρ ι σ τ ο π ο ί η σ ι ν, Π ν ε υ μ α τ ο π ο ί η σ ι ν, Ἐ κ κ λ η σ ι ο π ο ί η σ ι ν, Θ ε α ν θ ρ ω π ο π ο ί η σ ι ν, ὑπογραμμίζων τοιουτοτρόπως τὴν τριαδολογικὴν καὶ χριστολογικὴν καὶ πνευματολογικὴν ἀπόχρωσιν τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας⁸⁹. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ «Θεανθρωποποίησις» ἐδῶ νοεῖται ὡς ἡ ἄμεσος συνέπεια τοῦ Χριστολογικοῦ δόγματος τῆς Χαλκηδόνος.

Τὴν προσευχὴν του τελειώνει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μὲ τὴν δοξολογίαν: «Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν, Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ Ἐ κ κ λ η σ ι ᾶ ἐν Χ ρ ι σ τ ῷ Ἰ η σ ο ῦ εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰῶνων· ἀμήν».

Τὰ δύο «ἐν» ἐνταῦθα, τὸ «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» δὲν εἶναι πλεονασμός, εἰς αὐτὰ ἐγκρίεται ἕλη ἡ θεολογία τοῦ Παύλου, καὶ ἕλη ἡ Ὁρθόδοξος παράδοσις, θεολογία, ζωή.

9. Τέλος, πάντα ταῦτα ἐνσαρκοῦνται — ἀλλὰ καὶ φανεροῦνται — κατὰ τρόπον πραγματικὸν καὶ οὐσιαστικὸν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Θεϊαν Λειτουργίαν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ καρδιά τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ οὐσία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, διότι εἶναι τὸ «Μυστήριον τοῦ Θεοῦ ἐν σαρκί», δηλ. τὸ μυστήριον τοῦ Θεανθρωπίνου δόγματος τῆς Χαλκηδόνος, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται καὶ συνεχίζεται εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἔχι μόνον ἐδῶ, εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ θὰ συνεχισθῇ καὶ εἰς τὴν αἰωνιότητα.

89. Βλ. τὸ βιβλίον τοῦ π. Ἰουστίνου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν «Ἀνθρῶπος καὶ Θεάνθρωπος - Μελετήματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας», ἔκδ. «Ἀστήρ», Ἀθήναι 1968.